

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Murányi Sarolta

A NARRATÍV KÉSZSÉG FEJLŐDÉSE ÉS VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI GYERMEKKORBAN

DOI azonosító: 10.15476/ELTE.2023.102

Nyelvtudományi Doktori Iskola

vezető: Prof. Dr. Tolcsvai Nagy Gábor DSc

Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Program

vezető: Dr. Bóna Judit PhD, habilitált egyetemi docens

A bíráló bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

A bizottság elnöke: Dr. Károly Krisztina DSc, egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Andó Éva PhD, egyetemi docens

Dr. Gonda Zsuzsa PhD, egyetemi adjunktus

A bizottság titkára: Dr. Deme Andrea PhD, egyetemi adjunktus

A bizottság további tagjai: Dr. Raátz Judit PhD, tudományos munkatárs

Dr. Pintér Lilla PhD, adjunktus

Dr. Káldi Tamás PhD, adjunktus

Témavezető: Dr. habil. Bóna Judit PhD, habilitált egyetemi docens

Budapest, 2023

1 A disszertáció felépítése

Az értekezés a narratív kompetencia és a disszertációban használt narratíva fogalmának meghatározásával kezdődik. Ezután áttekintem az anyanyelv-elsajátítás fontosabb állomásait az óvodás korosztályig. Ehhez a folyamathoz kapcsolódva bemutatom a narratív készség fejlődésének sajátosságait és ismertetem a hazai és nemzetközi szakirodalom azon eredményeit és megfigyeléseit, amelyek elvezettek a jelen disszertációban bemutatott kísérletek megtervezéséhez és lefolytatásához.

A dolgozat második egységében a témában elvégzett kísérletek bemutatása szerepel. Elsőként egy exploratív kísérlet, majd két, nemzetközi módszer adaptálási lehetőségét vizsgáló kísérlet kapott helyet az értekezésben. Ezek után egy olyan longitudinális vizsgálat szerepel, amely 12 gyermek narratív kompetenciájának fejlődését követte nyomon három éven keresztül. A gyermekek történetalkotásának kohéziós eszközeivel és gyakorlatának kérdéseivel foglalkozom a negyedik kísérletben. Az ezt követő vizsgálatban az a kérdés áll a középpontban, hogy hogyan hat a narratív készségre az otthoni meseolvasás. A narratívákat elemző vizsgálatokon túl, a dolgozat egyik fejezetében ismertetem egy logopédusok körében végzett kérdőíves vizsgálat eredményeit, a történetmeséléssel kapcsolatos hazai gyakorlatokról.

Végezetül, az értekezés befejezéseként az eredmények összefoglalása, a vizsgálatok közvetlen hozadékai szerepelnek. Ebben a fejezetben bemutatom azt, hogy a narratív készséget vizsgáló magyar nyelvű teszt elkészítésének milyen megvalósult lépései vannak, hogyan hasznosultak az eddig eredmények egy edukációs oldal formájában és mik a témával kapcsolatos jövőbeli tervek, gyakorlati hasznosítás lehetőségei és konkrét lépései.

2 Bevezetés

A narratív készség a csecsemőkortól kezdve fejlődik az anyanyelv megismerésével, használatával együtt, elsajátításának központi szerepe van az anyanyelv-elsajátításban. Egy történet elmesélése komplex nyelvi és kognitív feladat, melynek során a beszélőnek egyszerre kell mozgósítania a tárgyi tudását, ismereteit a világról, az adott beszédhelyzetről és ezeket a megfelelő nyelvi formába kell öntenie (Applebee, 1978; Hedburg–Westby, 1993). A szakirodalomban a narratív kompetenciát három összetevő mentén határozzák meg: a narratívák általános struktúrájának ismerete, a narratívák létrehozásának nyelvi készségei és a nélkülözhetetlen a szociokulturális tapasztalat szerint.

A gyermekek történetmesélési készségében az óvodáskor kiemelt szerepet tölt be. Ebben az időszakban látványos változásokat figyelhetünk meg abban, hogyan mesélnek el a gyermekek egy fiktív vagy személyesen megélt történetet. A legtöbb gyermek a kezdetleges, struktúra és ok-okozati viszonyok nélküli történetmeséléstől három év alatt eljut arra szintre, hogy önállóan hozzon létre logikailag jól felépített, kronológiát követő komplex narratívát. A narratíva létrehozásában bekövetkező változások természetesen szorosan összefüggenek az életkorra jellemző kognitív, szociális és nyelvi fejlődéssel is (Applebee, 1978).

A beszédfejlődés egyik fontos területe a történetmesélési készség fejlődése.

A megfigyelések alapján elmondható, hogy a narratív készségfejlődésének első állomásai 2–3 éves kor közé tehetőek (Fivush et al. 2006, McCabe et al. 2008).

A nemzetközi kutatások eredményei azt támasztják alá, hogy jól elkülöníthető életkori sajátosságok határozhatók meg a gyermekek által létrehozott narratívákban. Elsőként Applebee (1978) írta le a narratív készségek fejlődési szakaszait. Hat szintet különített el, a strukturálatlan, egymással lazán összefüggő mondatsoroktól a valódi, strukturált, összefüggéseket is tartalmazó narratíváig. Az első valódi narratíva sikeres megkonstruálását a gyermekek 5–6 éves korára tette.

Az utóbbi években több nemzetközi kutatás középpontjában a gyermekek által létrehozott szóbeli narratívák, elbeszélések álltak. A pszichológia, logopédia, nyelvtudomány területén végzett vizsgálatok eredményei alapján kimondható, hogy a történetmondás képességében is, csakúgy, mint a nyelvfejlődés többi területén, életkorokhoz kapcsolható fejlődési szintek figyelhető meg (Applebee, 1978; Stein–Glenn, 1979; Merritt–Liles, 1987; Bruner–Feldman–Kalmar–Renderer, 1993; Schneider–Dubé–Hayward, 2005).

Applebee (1978) a történetek szerkesztési módja szerint határozott meg hat különböző szintet, 2-től 6 éves korig. Stein és Glenn (1979) öt fejlődési szakaszt különböztet meg aszerint, hogy hány történetegység (1. táblázat) szerepel az adott történetben. A következőkben a Stein és Glenn által meghatározott kritériumokat és az Applebee által leírt narratív szinteket együttesen ismertetem.

1. táblázat: A narratív készség fejlődési szakaszai (Applebee, Stein–Glenn)

Narratív szint elnevezése	A narratív szint jellemzői
Szóhalmozás (2–2 és ½ év):	A mondatok között nincs nyilvánvaló szervezettség. A történetek ezen a szinten főleg felsorolásból állnak. A mondatok és igék jelenidőben szerepelnek a történetben. Sokszor a főszereplő sem kerül megnevezésre.
Felsorolás (2 és ½–3 év):	Egy központi karakter vagy esemény köré szerveződik a történet, a kapcsolódások asszociáció vagy hasonlóság alapján jönnek létre. Nem jellemző az időbeli vagy oksági szervezettség.
Egyszerű narratíva (3 év):	Egy központi téma köré szerveződnek az események, a szereplők minden esetben megnevezésre kerülnek ezen a szinten. Megjelennek a történetekben a karakterek, tárgyak, helyszínek jellemző tulajdonságai is. A narratív készség ezen szintjén három történetegység mindenképpen szerepel az elbeszélésben. Ezek leggyakrabban az alaphelyzet, a történetet meghatározó legfőbb esemény és a megoldás.
Láncolás (4–5 év):	A láncolás narratív szerkezetére a láncszerű, egymásból következő történetstruktúra jellemző. Az események ok-okozati, logikai vagy időbeli összefüggések mentén szerveződnek. Ezen a szinten a narratíva legalább 4 történetegységet tartalmaz.
Igazi narratívák (6 év):	Ez a szint kiterjeszti a láncolás szintjét. A narratívákban a minimum 4 történetegységen és a logikai, ok-okozati összefüggéseken túl minden esetben megjelennek a szereplők belső motivációi, érzelmei. Ezzel válik a narratíva igazivá, teljessé. Természetesen a narratív készség tovább fejlődik az életkor további előrehaladtával.

Applebee (1978) modellje mellett több újabb, a narratív szerkezetet és annak a nyelv elsajátítása során megfigyelhető fejlődési szakaszait, a menetét és jellemzőit leíró elmélet és megfigyelés született. Az életkor előrehaladtával, a magabiztosabb nyelvhasználat és kognitív fejlődés következtében a gyermekek által létrehozott narratívák a mikroszinten és a makroszinten is figyelemre méltó változást mutatnak.

A mikroszerkezet esetében a kutatók általában a produktivitást és grammatikai komplexitást vizsgálják. A produktivitás tekintetében az 5–6 és a 7 évesek között találtak különbséget, de a 4 évesek és az 5 évesek narratíváit összehasonlítva nem volt szignifikáns különbség (Westerwelt et al., 2004). Justice és munkatársai a Narrative Assessment Protocol fejlesztése során 250 5–12 éves gyermek narratíváiban elemezték a mikroszerkezet mutatóit. Eredményeik az életkor előrehaladtával növekedést mutatnak a produktivitás összes mutatójában (szavak száma, különböző szavak száma, megnyilatkozások száma, megnyilatkozások átlagos hossza, tagmondatok száma, tagmondatok átlagos hossza, kötőszavak száma).

A makroszerkezet változásai az óvodáskorban és az óvodás- és iskoláskor átmenetekor a legjelentősebbek. Ebben az időszakban az elbeszélésekben szereplő történetegységek száma, az információmennyiség és a kohéziós eszközök használata is növekedést mutat. Schneider, Hayward és Dubé (2005) közel 400 kanadai gyermekkel végzett kutatásukban arra az eredményre jutottak, hogy a 4–8 éves gyermekek életkorának előrehaladtával szignifikánsan növekedett a narratíváik makroszerkezetét értékelő pontok száma.

Ellentétben a nemzetközi gyakorlattal, a hazai vizsgálatok kevesebb figyelmet fordítottak a narratív készség vizsgálatára. Az óvodáskorú gyermekek narratíváiban, spontán történeteiben az eddigi magyar nyelvű nyelvészeti kutatások főként az aktivált szókinccset, a szöveghosszúságot, a grammatikai szerkezeteket vizsgálták. Néhány vizsgálat azonban a létrejövő történetek makrostruktúrájáról is tett megállapításokat. Az óvodáskori történetmesélés jellemzőit feltérképező vizsgálatok megerősítették, hogy még az iskolába lépő gyermekeknek is kihívás jelent az önálló szóbeli szövegalkotás.

Óvodáskorban a 3 éves gyermek a kezdeti néhányszavas mondatoktól eljut a narratívák megalkotásáig. A történetmesélés komplex készség, mely megköveteli a gyermektől annak a tudását is, hogy hogyan hozza létre a mondatok közötti viszonyokat, logikai kapcsolatokat. Egy képsor elmesélésekor a mondatokat kötőszavakkal, nyelvi elemekkel kapcsoljuk össze. A 4–5 évesek még nem tartják be azokat a szabályokat, amelyek a koherens történet létrehozásához szükségesek, de bizonyos kohéziós eszközök már megjelenhetnek (pl. a megfelelő ragozás használata) a történeteikben. A 6–7 éves korosztály már összetett, jól szerkesztett mondatokban,

logikai következtetéseket beépítve, kohéziós eszközöket használva mesél el egy történetet (Schnell, 2016).

A narratívák elemezhetők tartalmi, illetve formai szempontból. A makroszerkezeti elemzés során a tartalmi elemek jelenléte, sorrendje, struktúrája vizsgálható, míg a mikroszerkezet vizsgálata során főleg a formai, nyelvi elemekre koncentrálnak az elemzés (5–6. táblázat).

Azokban a vizsgálatokban, ahol a történetek makroszerkezeti elemzése áll a középpontban kifejezetten a történetek globális szerkezetét, a történetnyelvtan jelenlétét és a nagyobb elemek egymáshoz való viszonyát vizsgálják. Ezek azok az elemzések, megfigyelések melyek alapján a narratív készség fejlődési szintjei meghatározhatók (lásd jelen dolgozat 1.4 alfejezetében bővebben). (Slobin, 1994; Hickmann, 2003; Peterson–McCabe, 1983; Stein–Glenn, 1979). A történetek makroszerkezetéhez tartozik a konvencionális kezdés és befejezés fordulatainak jelenléte is (Justice et al., 2006). A makroszerkezethez kapcsolódó leggyakrabban használt mérőszámok és elemzési szempontok a 6. táblázatban láthatók.

A mikrostruktúra esetén az elbeszélések értékelése a nyelvi megformáltság felől történik.

Az elemzés több aspektusból is megközelíthető, ilyen a produktivitás, komplexitás és a nyelvhelyesség is (Justice et al., 2006; Liles, Duffy et al., 1995). A produktivitás a narratívákban előállított, számszerűsíthető nyelvi mennyiségre utal (Leadholm–Miller, 1992). A produktivitás mérőszámai a következők lehetnek: a megnyilatkozások száma, a szavak száma és a különböző kommunikációs egységek száma (C-units) (Justice et al., 2006). A szintaktikai komplexitás mutatói lehetnek a következők: a megnyilatkozások átlagos hossza, az elbeszélésekben használt mondatszerkezetek hossza, összetettsége (Bishop–Donlan, 2005; Justice et al., 2006). A mikroszerkezet vizsgálatához kapcsolódó elemzési szempontok összefoglalása az 5. táblázatban látható.

Bár a mikro- és makrostruktúrát általában összefüggőnek tekintik, a két szint kapcsolata, összefüggése a különböző életkori csoportokban nem egyértelműen tisztázott. (Košutar et al., 2022; Karmiloff-Smith, 2002). A szakirodalom tanulságai alapján elmondható, hogy a makrostruktúra nem nyelvspecifikus, kevésbé függ a nyelvi készségektől nagyban függ a kognitív készségektől (Berman et al., 2001; Paradis et al., 2017; Trabasso–Nickels, 1993).

A narratívák makro- és mikrostruktúrája közötti kapcsolattal és összefüggésekkel foglalkozó tanulmányok ellentmondásos eredményeket mutatnak. Ez annak is köszönhető, hogy különböző módszertanokat használtak a narratívák létrehozására és azok elemzésére is. A két szint közötti kapcsolat megismeréséhez az atipikus nyelvfejlődési, nyelvi zavarokkal élő populációban végzett kísérletek vihetnek közelebb (Norbury–Bishop, 2003).

3 A kutatás célja, a kutatás kérdései és hipotézisei

3.1 A kutatás célja

Az értekezésben bemutatott kísérlet óvodás korcsoportban (3–7 évesek) végzett pilot vizsgálatok sorozata, melyeknek célja a magyar anyanyelvű gyermekek narratív készségének megismerése, nemzetközi módszerek adaptálása és a magyar nyelvű módszertan kidolgozásának előkészítése. A vizsgálatoknak egyszerre célja a narratívákban megfigyelt jelenségek leírása és a módszertani elemek tesztelése.

3.2 A kutatás kérdései

1. Milyen mérhető sajátosságai vannak a narratív készségnek óvodáskorban?
2. Hogyan konstruálnak történeteket a különböző életkorú óvodás gyermekek, mennyire gördülékeny, önálló a történetmesélés?
3. Milyen életkori sajátosságok figyelhetők meg az óvodások által létrehozott narratívák mikro- és makroszerkezetében?
4. Van-e összefüggés a mikroszerkezeti produktivitás és a makroszerkezet mérőszámai között?
5. Az angol nyelven használt módszertanok bizonyos mutatói használhatók-e magyar nyelven is?
6. Hogyan használja az óvodás és felnőtt korosztály a kohézió eszközeit a történetmesélés során?
7. Kimutatható-e összefüggés a gyermekek narratív teljesítménye és a szüleik gyermekirodalom ismerete között?

3.3 A kutatás hipotézisei

A vizsgálandó kérdésekkel kapcsolatban hét hipotézist fogalmaztam meg, melyek az alábbiak.

H1: Az életkor előrehaladtával a létrehozott narratívák egyre komplexebbek lesznek. A nagycsoportosok jobban teljesítenek a narratív készséget vizsgáló feladatokban, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek.

H2: A történetek létrehozása az életkor előrehaladtával egyre gördülékenyebb és önállóbb lesz. A nagycsoportosok önállóbban hoznak létre történeteket, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek.

H3: Különbség van a korcsoportok teljesítménye között mind a makroszerkezet mind a mikroszerkezet mutatóiban.

H4: A produktivitás mutatói és a makroszerkezet pontszámai nem mutatnak összefüggést. A hosszabban elmesélt történetek esetén nem várható, hogy a narratív szerkezet is jobban strukturált lesz.

H5: A nemzetközi gyakorlatban a narratív szerkezet vizsgálatára vonatkozó módszertanok elemei használhatók magyar anyanyelvű gyermekek esetén is. A narratív szerkezet pontszámaiban kimutatható különbség várható a különböző korcsoportok teljesítményében.

H6: Életkori sajátosságok figyelhetők meg a kohéziós eszközök használatában. Az életkor előrehaladtával nyomon követhető változás következik be a kohézióteremtés stratégiájában.

H7: Az otthoni meseolvasás hatással van a gyermekek narratív készségére. Minél magasabb pontszámot ér el a szülő a gyermekirodalmi kérdőívben, annál magasabb pontszám várható a gyermekétől a narratív készség tesztelésekor.

4 Kísérleti személyek, anyag, módszer

A disszertációban szereplő hat különböző módszertannal végzett kísérletben, összesen 219 történet elemzése olvasható, ebből 195 3–7 éves gyermek által elmesélt történet, 24 pedig a kísérletekben résztvevő felnőtt kontrollcsoport narratívái. A vizsgálatokban összesen 108 gyermek vett részt.

A vizsgálatok módszertanának vázlatos összefoglalását tartalmazza a következő táblázat (2. táblázat):

2. táblázat: A disszertációban szereplő vizsgálatok összefoglaló táblázata

Kísérlet neve	Felvételek módszertana	Mérőszámok és elemzések
Exploratív vizsgálat	Képről való történetalkotás saját módszertannal	Önállósági mutató Közléshosszúság Koherenciaszázalék Lexikai elemzések
Az ENNI módszertanának alkalmazása magyar nyelven	Az ENNI képsoraival és instrukcióit követve	Narratív Szerkezeti Mutató Szavak száma Különböző szavak száma
A Narrative Assessment Protocol módszertanának adaptálási lehetőségei magyar nyelvre	A NAP képsoraival és instrukcióit követve	Hagyományos struktúra Történet időbeli elrendezése Történetegységek
Longitudinális vizsgálat	Képről való történetalkotás saját módszertannal	Információtartalom Narratív szint
A koreferencia vizsgálata a gyermekkori történetmesélésben	Az ENNI képsoraival és instrukcióit követve	Megnyilatkozása száma, megnyilatkozások hossza Első Említések Koreferenciális viszonyok
Az otthoni nyelvi környezet hatása a narratív késég fejlődésére – A gyermekirodalmi checklist	A NAP képsoraival és instrukcióit követve Saját készítésű szülői kérdőív	Narratív szerkezet Gyermekirodalom ismeret

A történetmesélés a magyar logopédiai gyakorlatban	Saját készítésű kérdőív	Diganosztikára vonatkozó kérdések Terápiára vonatkozó kérdések
--	-------------------------	---

5 Eredmények összefoglalása

A disszertáció kitűzött célja az volt, hogy bemutassa a narratív készség fejlődését és ismertesse a hazai gyakorlatban eddig nem használt módszertanokat, elemzési szempontokat. A dolgozatban szereplő hat vizsgálat az óvodás korcsoport narratív fejlődését mutatja be különböző elemzési szempontok és módszertanok. A vizsgálatokban egyszerre volt cél a narratívák sajátosságainak megfigyelése és a módszertani elemek tesztelése, adaptálása. Az első kísérletben (3. fejezet) több szempontot figyelembe véve azt mutattam be, milyen jellemzői vannak az óvodáskori történetmesélésnek az óvodába lépő kiscsoportosok és az iskolába induló nagycsoportosok teljesítményének összehasonlításával. A disszertációban szerepel három olyan kísérlet (4., 5., 7. fejezet) mely nemzetközi mutatók, a NAP és az ENNI makroszerkezeti és mikroszerkezeti mutatóinak adaptálási lehetőségeit vizsgálják magyar nyelvre. Egy longitudinális vizsgálatban (6. fejezet) három éven keresztül követtem nyomon 12 óvodás gyermek narratív készségének változásait.

Szülők és gyermekeik részvételével vizsgáltam azt, hogy a szülők gyermekirodalom ismerete hatással van-e arra, hogy gyermekeik hogyan mesélnek történetet.

A hetedik fejezetben szereplő kérdőíves vizsgálatban logopédusok válaszai alapján jártam körül azt a kérdést, hogy hogyan jelenik meg a történetmesélés a magyar nyelvű logopédiai gyakorlatban.

A következőkben a kutatás hipotéziseit vizsgálom meg, a kísérletekben kapott eredmények tükrében.

H1: *Az életkor előrehaladtával a létrehozott narratívák egyre komplexebbek lesznek. A nagycsoportosok jobban teljesítenek a narratív készséget vizsgáló feladatokban, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek.*

Az első hipotézist az értekezésben bemutatott vizsgálatok egyértelműen alátámasztották. A longitudinális vizsgálat (6. fejezet) és a két teszt adaptálásával foglalkozó kísérletek is alátámasztják, hogy a nagycsoportba járó gyermekek teljesítményéről több mérőszám mentén is elmondható, hogy hosszabb és komplexebb történeteket hoznak létre. A produktivitásra és

narratív szerkezetre vonatkozóan egyaránt különbség volt a nagycsoportosok és a többi korosztály teljesítménye között.

H2: *A történetek létrehozása az életkor előrehaladtával egyre gördülékenyebb és önállóbb lesz. A nagycsoportosok önállóbban hoznak létre történeteket, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek.*

A második hipotézist az exploratív vizsgálat megerősítette. Az önállóság tekintetében jelentős különbség látszott a két korcsoport között. A vizsgálat adatai szerint a kiscsoportosok több mint fele nem tudott önállóan létrehozni és elmesélni egy szóbeli történetet. A nagycsoportosok közül összesen három narratíva került az önállótlán vagy segítségre szoruló kategóriákba, míg a kiscsoportosok narratívái mind ezekbe a kategóriákba tartoztak.

H3: *Különbség van a korcsoportok teljesítménye között mind a makroszerkezet mind a mikroszerkezet mutatóiban..*

Minden elvégzett kísérletben megerősítést nyert, hogy a szakirodalmi adatok alapján feltételezett életkori sajátosságok a magyar anyanyelvű gyermekek narratíváiban is felfedezhetőek, kimutathatóak.

H4: *A produktivitás mutatói és a makroszerkezet pontszámai nem mutatnak összefüggést. A hosszabban elmesélt történetek esetén nem várható, hogy a narratív szerkezet is jobban strukturált lesz.*

A negyedik hipotézis részben megerősítést nyert az ENNI adaptálásával foglalkozó kísérletben (4. fejezet), ahol a szavak számán és a NSzM-on korcsoportonként és képsoronként elvégzett korrelációelemzés alátámasztotta, hogy nem minden csoportban figyelhető meg egyértelmű összefüggés a történetek hosszúsága és a narratív szerkezet összetettsége között. A középsős, legfiatalabb csoportban nem volt összefüggés a két mutató között egyik képsornál sem, míg egyetemistáknál szignifikáns az összefüggés a két változó között. A legerősebb korrelációt az egyetemista adatközlők történeteinek NSzM-ja mutatta a szavak számával.

A nagycsoportosoknál a könnyű képsornál nem volt összefüggés a szövegek hosszúsága és a NSzM között. A nehéz képsornál azonban erős összefüggés volt megfigyelhető.

H5: *A nemzetközi gyakorlatban a narratív szerkezet vizsgálatára vonatkozó módszertanok elemei használhatók magyar anyanyelvű gyermekek esetén is. A narratív szerkezet pontszámaiban kimutatható különbség várható a különböző korcsoportok teljesítményében.*

Az értekezésben szereplő kísérletek mindegyike használt olyan mutatókat, amelyeket a nemzetközi gyakorlatban már kipróbáltak. Az ötödik hipotézis igazolódott, az elvégzett vizsgálatok alátámasztották, hogy a makroszerkezetre vonatkozó mutatók magyar nyelven is objektíven és megbízhatóan mutatják a különbségeket a különböző életkori csoportok között.

H6: *Életkori sajátosságok figyelhetők meg a kohéziós eszközök használatában. Az életkor előrehaladtával nyomon követhető változás következik be a kohézióteremtés stratégiájában.*

A hatodik hipotézist a koreferenciával foglalkozó kísérlet részben megerősítette (7. fejezet). A vizsgálat eredményei alapján különbség látszott a történet szereplői és a történetben szereplő tárgy EE-iben. Az új referens bevezetésekor minden korcsoportban jelen van a határozott névelő és a határozatlan névelő is. A felnőtt korcsoportról sem mondható el, hogy valamelyik nyelvi formát jelentősen többször használta volna a másiknál. Az életkor előrehaladtával egyéni következetesség látszott abban, hogy a beszélők hogyan nevezik meg a történet szereplőit.

H7: *Az otthoni meseolvasás hatással van a gyermekek narratív készségére. Minél magasabb pontszámot ér el a szülő a gyermekirodalmi kérdőívben, annál magasabb pontszám várható a gyermekétől a narratív készség tesztelésekor.*

A kísérletsorozat hetedik hipotézise részben igazolódott. A témát feldolgozó kísérletben (8. fejezet) a három–négyévesek esetében nem volt kimutatható összefüggés a teljesítményük és a szüleik gyermekirodalom ismerete között, míg az idősebb korcsoportnál már erős korreláció volt kimutatható.

A disszertációban több szempontot és módszertant felhasználva ismertettem, milyen jellemzői vannak az óvodáskori történetmesélésnek. A következőkben a vizsgálat eredményeit a módszertanok tanulságai és az életkori sajátosság mentén foglalom össze.

A vizsgálatokban kipróbált nemzetközi módszertani instrukcióknak (NAP, ENNI) köszönhetően lehetőség volt megfigyelni, hogy a különböző instrukciók hogyan működnek a gyakorlatban, milyen hatással vannak a létrejövő szövegekre. A gyermekek minden esetben szívesen vettek részt a vizsgálatokban, hosszan és részletesen meséltek. Az első exploratív vizsgálatához viszonyítva a nemzetközi módszertanok követése megkönnyítette a hanganyagok felvételének menetét. A narratív szerkezetre vonatkozó NSzM és a szövegkohéziót elemző EE, olyan új mutatók, melyeknek adaptálásával jobban megismerhetjük a magyar anyanyelvű gyermekek narratív készségét. A NSzM egy olyan objektív mutató, mely vizsgálhatóvá és összehasonlíthatóvá teszi a képről való szövegalkotási képességet. A mutató használata, a

történetek szerkezeti egységekre bontásával lehetőséget biztosít arra, hogy különbséget tegyünk különböző életkorokban létrejövő narratívák között. Az EE-k elemzése hozzájárulhat a koreferenciális viszonyok szabályszerűségeinek megismeréséhez a magyar gyermeknyelvben is.

A vizsgálatok alapján háromévesek és négyévesek narratíváiról elmondható, hogy a hagyományos kezdés és befejezés fordulatai ritkán jelentek meg. A történetekben a célokat és az eredményeket nevezték meg, a probléma és a megoldás megfogalmazása azonban még hiányzik. A főszereplő megnevezése is a legtöbb esetben elmaradt ebben az életkorban. Kevés olyan narratíva született, melyben a főszereplő pontosan meg volt nevezve és következetesen így utalt rá a mesélő. Ebben az életkorban az események időrendje is legtöbbször jelöletlen maradt. A történet elmeséléséhez ebben az életkorban nem elegendő a megfelelő szókincs ismerete, a történetmesélés a kiscsoportban gyakran a képsoron szereplő szavak felsorolását jelentette.

A bemutatott vizsgálatokban megfigyelhető életkori sajátosságok nagy hasonlóságot mutatnak a bevezetőben ismertetett fejlődési szakaszokkal. A fiatalabb korosztály narratívái egyszerű narratívák, míg az idősebb korosztály történetei a láncolás és az igazi narratíva jellemzőit mutatták.

Az ötévesek és hatévesek narratíváiban megjelentek a hagyományos kezdés és befejezés fordulatai. Megnevezték a célokat, eredményeket és nem okozott nehézséget a problémák, illetve megoldások megfogalmazása sem. A főszereplőt a legtöbb esetben megnevezték és a történet mesélése során is így utaltak rá. A hatéveseknél megjelentek a történetekben az érzelmek. Megfogalmazták mit érezhet a főszereplő az adott szituációban. A hatéves korosztály az események időrendjét is jelölte a legtöbb történetben.

azonban a történet elmeséléséhez szükséges szavak ismerete és aktiválása nem volt elég ahhoz, hogy a kiscsoportosok szavai történetekké álljanak össze. A gyermekek többsége ebben életkorban már jól strukturált, összefüggő történetet hozott létre.

Az életkor előrehaladtával a narratív szerkezet egyre kidogozottabb lett. A narratív készség mutatói is ezt az állítást támasztották alá. A gyermekek fejlődését és teljesítményét az otthoni nyelvi környezet is meghatározza. A kiemelkedő gyermekirodalom ismerettel rendelkező szülők gyermekei jobban teljesítettek a történetmesélős feladat során, mint azok a gyermekek, akiknek szülei kevésbé jól ismerik az aktuális gyermekirodalmat.

6 A doktori értekezés tézisei

1. A longitudinális vizsgálat és a két teszt adaptálásával foglalkozó kísérletekben az életkor előrehaladtával a létrehozott narratívák egyre komplexebbek lettek. A nagycsoportosok jobban teljesítenek a narratív készséget vizsgáló feladatokban, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek. A produktivitásra és narratív szerkezetre vonatkozóan egyaránt különbség volt a nagycsoportosok és a többi korosztály teljesítménye között.
2. A történetek létrehozása az életkor előrehaladtával egyre gördülékenyebb és önállóbb lesz. A nagycsoportosok önállóbban hoznak létre történeteket, mint a középső- és kiscsoportos gyermekek.
3. A nemzetközi szakirodalom eredményeivel megegyező életkori sajátosságok figyelhetők meg a magyar anyanyelvű gyermekek narratív teljesítményében mind a makroszerkezet mind a mikroszerkezet mutatóiban.
4. A középsős csoportban a produktivitas mutatói (szavak száma, különböző szavak száma, megnyilatkozások száma) és a makroszerkezet pontszámai nem mutattak összefüggést. A hosszabban elmesélt történetek esetén nem várható, hogy a narratív szerkezet is jobban strukturált lesz. A nagycsoportosoknál a könnyű képsornál nem volt összefüggés a szövegek hosszúsága és a narratív szerkezet pontszámai között. A nehéz képsornál azonban erős összefüggés volt megfigyelhető.
5. A nemzetközi gyakorlatban a narratív szerkezet vizsgálatára vonatkozó módszertanok elemei használhatók magyar anyanyelvű gyermekek esetén is. A narratív szerkezet pontszámaiban kimutatható különbség volt a különböző korcsoportok teljesítményében. A makroszerkezetre vonatkozó mutatók magyar nyelven is objektíven és megbízhatóan mutatják a különbségeket a különböző életkori csoportok között.
6. Életkori sajátosságok figyelhetők meg a kohéziós eszközök használatában. Az új referens bevezetésekor minden korcsoportban jelen van a határozott névelő és a határozatlan névelő is. A felnőtt korcsoportról sem mondható el, hogy valamelyik nyelvi

formát jelentősen többször használta volna a másiknál. Az életkor előrehaladtával egyéni következetesség látszott abban, hogy a beszélők hogyan nevezik meg a történet szereplőit.

7. Az otthoni meseolvasás hatással van a gyermekek narratív készségének fejlődésére. Az öt-hatévesek esetében a teljesítményük és a szülei gyermekirodalom ismerete között mérhető összefüggés látszott.

Az összefoglaláshoz felhasznált irodalom

- Applebee, A. N. (1978). *The child's concept of story: Ages two to seventeen*. University of Chicago Press.
- Bishop, D. V. M., & Edmundson, A. (1987). Language-Impaired 4-Year-Olds: Distinguishing Transient from Persistent Impairment. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 52(2), Art. 2. <https://doi.org/10.1044/jshd.5202.156>
- Berman, A. M., Schwartz, S. J., Kurtines, W. M., & Berman, S. L. (2001). The process of exploration in identity formation: The role of style and competence. *Journal of Adolescence*, 24(4), 513–528. <https://doi.org/10.1006/jado.2001.0386>
- Bruner, J. S. (2002). *Acts of meaning* (10. print). Harvard Univ. Press.
- Hedberg, N. L., & Westby, C. E. (1993). *Analyzing storytelling skills: Theory to practice*. Communication Skill Builders.
- Justice, L. M., Bowles, R., Pence, K., & Gosse, C. (2010). A scalable tool for assessing children's language abilities within a narrative context: The NAP (Narrative Assessment Protocol). *Early Childhood Research Quarterly*, 25(2), Art. 2. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2009.11.002>
- McCabe, A., & Rollins, P. R. (1994). Assessment of Preschool Narrative Skills. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 3(1), Art. 1. <https://doi.org/10.1044/1058-0360.0301.45>
- Merritt, D. D., & Liles, B. Z. (1987). Story Grammar Ability in Children with and without Language Disorder: Story Generation, Story Retelling, and Story Comprehension. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 30(4), Art. 4. <https://doi.org/10.1044/jshr.3004.539>
- Norbury, C. F., & Bishop, D. V. M. (2003). Narrative skills of children with communication impairments. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 38(3), Art. 3. <https://doi.org/10.1080/136820310000108133>
- Paradis, J., & Jia, R. (2017). Bilingual children's long-term outcomes in English as a second language: Language environment factors shape individual differences in catching up with monolinguals. *Developmental Science*, 20(1), e12433. <https://doi.org/10.1111/desc.12433>
- Schneider, P., & Dubé, R. V. (2005). Story Presentation Effects on Children's Retell Content. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 14(1), 52–60. [https://doi.org/10.1044/1058-0360\(2005/007\)](https://doi.org/10.1044/1058-0360(2005/007))

- Schneider, P., & Hayward, D. (2010). Who does what to whom: Introducing of referents in children's storytelling from pictures. *Language, Speech and Hearing Services in Schools* 41: 459-473.
- Schnell Zsuzsanna (2016): *Az elme nyelve – Társalgás és nyelvfejlődés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Stein, N. L. – Policastro, M. (1984): The concept of a story: A comparison between children's and teachers' viewpoints. In: Mandl, H. – Stein, N. L. – Trabasso, T. (eds): *Learning and the comprehension of text*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. 113–159.
- Westby, C. (1989): Assessing and remediating text comprehension problems. In: A. KAHMI, A. – Catts, H. (eds): *Reading disabilities: A developmental language and reading disabilities*. Boston. 259–324.